

УДК 291.11

У.П. Кошетар

СИМВОЛ ЯК АКТУАЛІЗАЦІЯ ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО В АВІАЦІЙНОМУ АРТ-ТЮНІНГУ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. У статті розглянуто проблему конструювання авіаційним співтовариством символічної репрезентації, спираючись на чинники релігійного світобачення.

Ключові слова: символ, образ, авіаційний арт-тунінг, трансцендентне.

Вступ

Сучасний етап цивілізаційного розвитку людства характеризується тяжінням до відновлення цілісного образу людини та притаманної йому сакральності. Вивчення символу пов'язано з пошуком трансцендентних основ буття та необхідністю актуалізації його знаково-символічної форми. Філософське осягнення особистості пов'язано з розумінням символу.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблема символу обговорюється у філологічній, історичній, філософській літературі. У нашій роботі ми спиралісь на ідеї М.Бахтіна, М.Бердяєва, В.Біблера, М.Бубера, Р.Генона, В.Джемса, Е.Жильсона, В.Кандинського, Л.Виготського, А.Лосева, М.Мамардашвілі, Ж.Марітена, М.Мюллера, В.Соловйова, Я.Парандовського, В.Проппа, П.Флоренського та інших авторів.

М. Бердяєв наголошував, що символ відіграє роль посередника між реальністю та метафізичним буттям. Ми також апелювали до ідей Е.Кассіра при визначенні місця авіаційних символів та аеронаутонімів у системі соціально-культурного та естетичного знання. Філософ зазначав, що культура є символічною за своєю природою. Свій символізм вона отримала від культової символіки.

Духовне життя, на думку М. Бердяєва, проявляється символічно, відкриває людству лише символічні знаки генези буття. Зазначене співвідноситься із природою культу (в першу чергу, християнського), що є першообразом здійснених божественних таїн. Е.Калер висвітлив різницю у сприйнятті давньої та сучасної людини – від сприйняття міфологеми живою реальністю, що набуває історичний вимір, до конденсованої реальності символу.

Постановка завдання

Мета нашої розвідки полягає у поєднанні новітнього та архаїчного підходів до осмислення феномена символу, а саме розуміння глибинної аналогії між первісними містичними уявленнями та сучасними, більшою мірою несвідомими спрямуваннями до прихованої істини. Такий підхід, на нашу думку, дасть змогу глибше зрозуміти феномен людини, яка належить до авіаційної професійної спільноти. Одразу обумовимо певний вектор розгляду означеної проблеми: фетишизм, тотемізм, магія тощо через конвергенцію до репрезентації частини авіаційної спільноти завдяки марновірству (наприклад, «облітаний одяг», не фотографуватись та не стригтись перед польотом, не шити на борту літака, не говорити «в останній раз...» тощо), завдяки нане-

сенню малюнків на фюзеляж літака та формуванню аеронаутонімів тощо.

Основна частина

Із зародженням авіації надзвичайної популярності набуває своєрідний жанр мистецтва – нанесення малюнків на фюзеляж літака. За сюжетами та манерою виконання це певний реверанс у бік торованого людством шляху: наскельні малюнки-іконографія-комікси. Арт-тунінг літаків отримав назву Nose Art та був започаткований ВПС США і отримав популярність серед пілотів інших країн. Важливо, що сюжетні композиції можна поділити на певні групи, що мають первісно-релігійну доміную. Наприклад: 1) зооморфну (тотем або фетиш): зображення «Тигр» на F-15 Eagle в 2003р., на літаку Dassault Mirage 2000С ВПС Франції, на літаку B-1B Lancer, зображення «Акула» C-130 Hercules ВВС США, білоголовий орлан на Американському учбово-тренувальному Aero L-29, на літаку F-16, зображення «Дракон» штурмовика A-10 Thunderbolt II, зображення «Пекло Дракона» на борту бомбардувальника B-52H Stratofortress; 2) антропоморфну (архетип Матері), яку поділимо на дві гілки: а) зображення в стилі пін-ап на літаку F-16A Fighting Falcon ВПС Нідерландів, «Дипломатична служба» на борту Tornado ВПС Великобританії; б) зображення «Смерть» на літаку B-1B Lancer, на борту F-14 Tomcat під час операції «Буря в пустелі» (доречно звернути увагу на певний слоган на фюзеляжі, що використовує гру слів при перекладі «Вірний розрахунок» або «Розплата за мертвих»), тощо.

Ми розглянемо синкретичний, універсальний, у цивілізаційному сенсі, образ дракона та наведемо символічну складову, що мала місце у авіаційній галузі з точки зору формування фетишу, тотему, архетипу та їхню трансформацію до рівня Nose Art та аеронаутонімів. Особливу увагу привертає дракон, своєрідне перетворення василіска. У грецькій міфології – це чудовисько з рисами змія [1,192]. Етимологічний словник Макса Фасмера зазначає, що термін у слов'ян з'являється у Максима Грека безпосередньо із грецької δράκων – змія, решта пов'язана із латинським запозиченням draco, -ōnis. [2]. Образ дракона поєднує два світи – небесний, горішній (птаха) та земний, нижній (змія). Описи знаходимо у Плінія Старшого, Галена, Паскаля, Ісідора Севільського, Альберта Великого. Зокрема, Пліній Старший розповідав про магічні ліки, складовою яких є мед та засушені очі дракона, що застосовуються для подолання жаків та тривожних нападів, а хвіст і голова дракона, у складі зілля із левиної шкіри та кісного мозку, пазурів собаки

та піни коня, що переміг у перегонах, роблять людину непереможною.

Римські та парфянські воїни обрали своїм символом дракона та зображували його на прапорах. У римлян емблемою когорти був зазначений образ (цим філологи підтверджують етимологію слова «драгун»). В «Іліаді» знаходимо, що щит Агамемнона прикрашав синій дракон. Антична традиція трактує дракона як антитезу космосу, впорядкованого світу – хаосу. Гностики пропонували в якості символу циклічних процесів – Уроборос і зображували кусаючим свій хвіст. Човни вікінгів отримали назву драккари, оскільки на ніс судна закріплювали вирізьблену з дерева голову дракона. Драккари були багатофункціональні та використовувались для військових цілей, торговельних перевезень та далеких морських експедицій. Дракон вікінгів – це статус, заморжність, витривалість, а також оберіг-охоронець тощо.

Норвезьські скельні малюнки ілюструють зазначений північноєвропейський звичай, за яким давали самоназви човнам, наприклад, «Довгий змії (дракон)». Ісландський закон свідчив, що під час походу на нову землю необхідно було перевезти фігуру з носу корабля, для того, щоб прогнати духів, що патрунували острів. Китайська міфологія передбачає, що дракон уособлює маскулітний першопочаток, першоелемент ян, є символом китайського імператора (його обличчя називали Обличчям Дракона, а трон – тронем Дракона). Він є уособленням світла, активності, сили, величі, енергії та розуму. Книга «І-цзин» співвідносить дракона з мислителем, мудрість якого є невичерпною, а ведення полеміки – досконалим та недосяжним [3, 102]. Леонардо да Вінчі писав, що у західноєвропейського дракона голова дога, вуха філіна, очі kota, ніс борзої, левові брови, шия водяної черепахи.

Зведений опис знаходимо у Х.Л.Борхеса [4]. У його «Книзі вигаданих істот» розповідається, що дракон може приймати різні, недосяжні для людського розуміння, личини. Традиційно його уявляють із головою коня, хвостом рептилії, великими боковими крилами та чотирма пазуристими лапами. Його представлено у дев'яти подібностях – його роги аналогічні рогам оленя, очі – очам демона, шия – шиї змії, черево – череву моллюска, луска – лусці риби, кігті – кігтям орла, лапи – лапам тигра і вуха – вухам бика. Дракона часто зображують із перлиною – емблемою сонця, що висить на шиї і зосереджує його силу. Східний має дещо інший вигляд. У нього голова як у верблюда, заячі очі, вуха як у корови, шия як у змії, черево як у морського змія, луска як у карпа, пазурі як у яструба, лапи як у тигра. Дракони поділяються на види: небесні, божественні, земні, підземні. Вони безсмертні та невербально спілкуються на будь-якій відстані.

Видатний бібліограф, філолог, природознавець середньовіччя Конрад Геснер у XVI ст. на основі класифікації Арістотеля описав тварин та створив першу зоологічну енциклопедію того часу. В праці «Історія тварин» надав ілюстрований опис дракона (до речі з раритетом можна ознайомитись у Державному Дарвінівському музеї РФ) та класифікував серед реально існуючих тварин [5]. Наприкінці XVIII

ст. дракон вже не розглядається зоологією і стає лише культурним феноменом. Але остаточні шанси тілесної орієнтації він губить у XX та XXI століттях та займає чільне місце в сучасних полікультурних реаліях, міфології, історичній та релігійній літературі, психоаналізі тощо. К.Г.Юнг надає дракону сенс несвідомого, цілого, що поєднує фемінне та маскулітне, пише про так званих Перших Батьків (Світових Прабатьків). Філософ помістив дракона в систему архетипів людства.

Нагадаємо, що зазначена система схем, що передаються спадково, мають емоційне забарвлення та впливають на формування уявлень. Е. Нойман у роботі «Міфологічні стадії людської свідомості» доводить, що Велика Мати, виходячи із її двостатевої конституції урборичного дракона (його зображення доповнював напис «все в єдиному або єдине у всьому»), втілює чоловічі, агресивні, деструктивні риси. Головна з яких – функція вбивці. Опосередковано, через ритуали жерців-євнухів, репрезентуються її наміри – здійснення жертвопринесень та кастрацій, які невідворотно пов'язані із смертю [6]. У 1992 році китайський літературознавець Ц. Чжао запропонував у роботі «Вивчення драконології: Схід та Захід» виокремити драконологію в самостійну науку, але офіційного визнання ще не відбулось.

Не маючи на меті виокремити всі етапи генези образу дракона, ми зосередили увагу на головних, які, на нашу думку, були актуалізовані як для ідеї самоназви літаків, так і для ідеї піктографічного зображення з тотемічно-фетишистською та архітипічною метою. Надалі розглянемо втілення зазначеного образу в авіації. Для прикладу графічного зображення ми обрали фотографію 1943р. «Налагодження агрегатів двигуна німецького винищувача-штурмовика Fw.190A-5», що знаходиться у «Військовому альбомі» [7]. На ній зображено двигун BMW 801D-2 (14-ти циліндровий радіальний 2-х рядний) німецького винищувача-штурмовика Fw.190A-5 під час налагодження. Малюнок дракона на капоті двигуна – емблема 4./JG1. Символ дракона підкреслював боєздатність літака, оснащеного двома 20-мм гарматами MG-151 з двома 250-кг бомбами. Він слугував своєрідним фетишем в якості талісмана, формував в уяві персоналу наступні якості: надійність, витривалість, а через єдність чотирьох стихій, притаманних дракону – вдале проходження етапів «зліт-виконання бойового завдання-приземлення», як прояв взаємодії стихій «земля-повітря-вогонь-земля», тощо.

Наступні приклади належатимуть формуванню аеронаутомів. В Японії роботи зі створення літака Ki-201 Kaгу («Вогняний дракон») були розпочаті в кінці 1944 року. Ki-201 Kaгу («Вогняний дракон») – винищувач-бомбардувальник, розроблений японською фірмою Nakajima на базі реактивного літака Me.262. На літаку планувалося встановити РЛС ТаKi-15. Перший прототип був закінчений майже на 70%, подальші роботи припинилися, оскільки закінчилася друга світова війна.

Легендарний літак-шпигун легкокрила Леді-дракон – далекий висотний розвідник TR-1 Dragon Lady, виник як модифікація U-2R з істотними змінами в розвідувальному обладнанні, установкою нової

РЛС бічного огляду AN/UPO-X із синтезованим відтворенням зображення і сучасних засобів радіоелектронної боротьби. У 1990-х на його основі було створено модифікацію U-2S для потреб тактичної розвідки. Історія цього літака-шпигуна вражаюча. Польоти U-2 над СРСР. У середині 1950-х U-2 вів тактичну розвідку в ході Суецької кризи. На початку 1960-х цей літак, не випадково названий Dragon Lady, зіграв вирішальну роль у виявленні радянських ракет на Кубі. U-2 виконували розвідувальні завдання у В'єтнамі й Іраку. За минулі півстоліття було випущено півтора десятка модифікацій машини, в тому числі одна – цілком мирна. Йдеться про ER-2 – літаючу наукову лабораторію NASA.

У XXI ст. компанія SpaceX, (м. Хоуторн, Каліфорнія) розробила космічний апарат SpaceX Dragon [8]. У грудні 2010 року він став першим приватним космічним кораблем виведеним на орбіту. У вересні 2014 року США поінформували про успішний запуск космічного човна Dragon за допомогою ракети Falcon 9 із космодрому на мисі Канаверал до Міжнародної космічної станції. Першочерговим завданням корабля Dragon є доставка вантажів NASA для МКС та перевезення до семи чоловік, або космонавтів і вантажі, з низької навколоразової орбіти. Ці рейси планують рамках програми «Комерційних Орбітальних перевезень». Він пристосований до майбутніх марсіанських космічних польотів та має теплозахисний екран, що витримує швидкості та високу температуру. Dragon розроблено в 4 модифікаціях: пілотованій (екіпаж до 7 осіб); вантажо-пасажирській (екіпаж 4 людини + 2,5 тонни вантажів), вантажній; для автономних польотів (DragonLab).

Символічна мова авіаційної спільноти дуже часто звертається до певного образу, не акцентуючи увагу на чіткому визначенні його природи та джерельної бази. Символ відкриває метафізичний вимір, незважаючи на міру усвідомлення людини, що його продукує. Ми намагаємося визначити лише основні уявлення, завдяки яким відбувається формування та використання даних символів.

На нашу думку, у виїмковий символічний сектор, який використовувала авіаційна спільнота, було виокремлено християнські піктографічні ідеї. Один із центральних – Адамова голова. Він зазвичай асоціюється з історією флібустьєрів (так званій «Веселий Роджер»), але подібне спрощене пояснення ми залишимо поза нашим дослідженням. Зупинимось на християнському трактуванні зазначеного зображення, історії його появи на літаках та запропонуємо вибірково семантичний огляд.

Слово «голова» (давньоєврейською мовою – geish) передає сутність усього тіла та божественну цінність. У Танаху знаходимо опис Рош ха-Шана (у перекладі – голова, керівник року) як найбільш важливого свята в іудаїзмі. Воно вважається днем Суду, коли Бог надає оцінку діям та вчинкам усіх людей. Під час богослужіння молитви присвячують самоаналізу та каяття. Події, які відповідно до традиції відбулись у свята Рош ха-Шана, – створення першої людини Адама, створення Хава, порушення заборони не їсти від дерева добра й зла, вигнання з раю.

Голова, як символ, в християнстві набуває особливого сенсу, оскільки постійно зберігає образ неба і формує особистість в універсальному й божественному вимірах. Людина торкається чола, коли хрестячись призиває Отця Небесного. Голова, на думку Анні де Сузнель, «символізує Божественне в Людині».

Кожна трансформація, якісно вищий рівень свідомості, пошук балансу між «Мудрістю» та «Розумом» ніби дає можливість людині поставити «нову» (на місце попередньої) нескінченну кількість голів на плечі. Останнє створює умови до постійних почергових смертей та воскресіння, що метафорично стверджує прикінцеву мету, до якої християнина веде Бог – безсмертя.

Значення слова «Адам» традиційно пов'язують, виходячи із розповіді про створення людини, із першолюдиною. Переклад дозволяє говорити також про образи – людина (Екк 2.12), люди (Іс 6.12), ніхто (Пс 104.14), кожний (Зах 13.5), вони (Пс 94.11). У Старому Завіті превалює збірний образ. Земна сутність походить від народної етимології слова, за яким «адамах» – земля, створений із праху землі. Новий Завіт свідчить про Ісуса Христа як про Нового Адама та подає протиставлення двох взірців, які визначили образ людини. Адам, як першолюдина земна, душевна, символ початку часу, та останній Адам – небесний, духовний, символ завершення часів і образ майбутнього. Вчинок першого Адама символізує смерть в наслідок непокори, засудження й гріха та спонукає до проголошення викупної жертви другого Адама – Ісуса Христа, через якого у світ прийшли послух, виправдання, життя та благодать. Християнин співвідноситься з першим та другим Адамом, оскільки є сином Адама за народженням та відродженням в Христі вірою. Це шлях подолання гріховності та обмеженості через каяття до спасіння, істинності, цілісності та досконалості.

У «Адамової голови» символічно зображено кості рук, які розташовані під головою, що формується образ причастя, поховання або андріївського хреста. Права рука або десниця є символом могутності Божої. Десниця скеровує меч на ворогів і звільняє поневолений народ [Пс 19.7;20.9], возносить після смерті Ісуса Христа одесною Бога [Діян 2.33]. «Адамова голова» з XI ст. з'являється на зображеннях православних восьми кінцевих хрестів. За переказом, Голгофа (лобне місце) стало місцем погребіння Адама та розп'яття Ісуса Христа. Зазначений символ притаманний Хресту Голгофа, який вишивають на чернечому вбранні великої схими, поховальному савані, що засвідчує вірність обітниць, даних при хрещенні та подібний до крижми, яка означає очищення від гріха. «Адамова голова» стала символом смерті як невідворотного, так і подолання її через спасіння та безсмертя (вічне життя).

Під час Першої світової війни символ «Адамова голова» з'являється на літаках авіазагонів та окремих літаках царської російської армії. На початку XIX ст. під час наполеонівських війн череп прикрашав головні убори вояків 5-го (Безсмертного) Олександрійського гусарського та 17-го козачого полку генерала Бакланова. Штандарт останнього прикрашала «Адамова голова» з гаслом узятим із Символу

віри: «Чекаю воскресіння мертвих і життя будучого віку». Наприкінці 1916 року він став знаком 19-го корпусного авіазагону південно-західного фронту, на основі якого навесні 1917 року було сформовано авіагрупу винищувачів. На літаку командира було намальовано чорний череп на білому тлі, а на літаках рядових пілотів – білий череп на чорному тлі.

На літаку прапорщика Михайлова із 22-го корпусного загону було розміщено шість зазначених символів – чотири на крилах та два на рулі повороту. На цій машині він літав після більшовицького перевороту у складі Червоного повітряного флоту, але у 1918 році офіційною емблемою стали пентаграми червоного кольору і символи примусово було змінено. На Північному фронті воював 1-ий Костромський авіазагін, на крилах його аеропланів була намальована «Адамова голова» в червоному колі. На початку 1919 року зазначений авіазагін перейменували на 18-й розвідувальний та вимагали змінити кола на пентаклі. Льотчики своєрідно виконали наказ – у центрі червоної зірки вони малювали «Адамову голову». На початку 1920 року більшовицькою владою цей символ було остаточно заборонено.

У сучасній авіації знаходимо зазначений символ. Наприклад, його використовують ВПС Великої Британії та США. Зокрема, тридцять років належать до британських королівських ВПС літаки Hawk компанії «British Aerospace». Hawk є учбовим літаком для льотної підготовки вищого класу та бере участь у престижних авіа шоу у складі пілотажної групи «Red Arrows». Потягом експлуатації його технічні характеристики постійно удосконалювалися для виконання

технічних завдань, серед яких була імітація в учбових повітряних боях ворожих літаків. Зазначену функцію виконувала 100-а ескадрилья, емблемою якої є «Адамова голова». Такий же символ використовує VF-84 – відома ескадрилья морської авіації США.

Висновки

В результаті проведеного дослідження проаналізовано релігійний концепт людиновимірності авіації. Сакральна традиція культури репрезентує значний сектор символічного, що впливає на більш повне тлумачення людської природи. Символ заперечує будь-яку можливість до зведення, редукції трансцендентного до рівня наївного (примітивного) сприйняття.

Список літератури

1. Мифологический словарь / Гл. ред. Мелетинский. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 672с.
2. Этимологический словарь Фасмера <http://vasmer.narod.ru/index.htm>
3. Чжоу Цзинхуа. Дао И-Цзина. – К.:София, Ltd 1996, 1999. – 368 с.
4. Борхес Хорхе Луис. Книга вымышленных существ // <http://lib.ru/BORHES/creature.txt>
5. Государственный Дарвиновский музей Российской федерации // <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/78855>
6. Нойман Эрих. Мифологические стадии человеческого сознания <http://astrovic.ru/lib/neumann/2-2.htm>
7. Військовий альбом // <http://waralbum.ru/56346/>.
8. «Red Dragon» Mission Muddled as Cheap Search for Mars Life by Mike Wall, SPACE.com Senior Writer Date: 31 July 2011 // <http://www.space.com/12489-nasa-mars-life-private-spaceship-red-dragon.html>
9. Армель Ле БРА-ШОПАР. Філософський зоопарк. Від отваринення до вилучення з людства. – К.: Пульсари, 312 с.

У.П. Кошетар

СИМВОЛ КАК АКТУАЛИЗАЦИЯ ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО В АВИАЦИОННОМ АРТ-ТЮНИНГЕ

В статье рассмотрена проблема конструирования авиационным сообществом символической репрезентации, на основе религиозного мировоззрения.

Ключевые слова: символ, образ, авиационный арт-тюнинг, трансцендентное.

U Koshetar

SYMBOL AS THE ACTUALIZATION OF TRANSCENDENTAL IN AVIATION ART TUNING

The problem of constructing a symbolic representation aviation community factors based on religious worldview

Keywords: symbol, image, aviation art tuning, transcendent.

УДК 008

Л.А. Ороховська

КРИТИЧНА ТРАДИЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ: ФРАНКФУРТСЬКА ШКОЛА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. У статті здійснюється аналіз критичної традиції дослідження впливу мас-медіа на суспільство на прикладі творчості представників Франкфуртської школи та показується її значення для становлення сучасної медіакультури.

Ключові слова: медіакультура, мас-медіа, Франкфуртська школа, громадянське суспільство, держава.

Вступ

У дослідженнях впливу нових медіа на культуру, мовну, політичну, економічну, когнітивну та інші сфери людської діяльності існує кілька підходів, серед яких варто виділити позитивне та критичне ставлення до нових медіа, як технологій. У дослідженні медіакультури ці напрямки єднає те, що ці підходи визнають медіа важливим чинником у формуванні культури, а культуру, у свою чергу, як чинник, що має вирішальний вплив на формування поглядів людей на світ, на себе, на пошуки шляхів перетворення соціального світу. Але якщо позити-

вний підхід є аполітичним і він охоплює використання медіа в житті кожної людини, то критичний напрямок досліджень мас-медіа є політизованим. Прибічників критичних культурних досліджень цікавить, насамперед, як еліта використовує медіа для зміцнення своєї влади та якими є наслідки цього для широких мас. Навіть якщо мас-медіа не визнаються в критичній традиції дослідження джерелом конкретних проблем, то їх критикують за те, що вони перешкоджають виявленню і вирішенню цих проблем. У центрі цих теорій – мас-медіа і масова культура, яку вони активно формують, та